

Tartu Ülikooli eesti kirjanduse rahvusprofessuur
Eesti Kirjandusmuuseum
Eesti Kirjanike Liit

Konverents

LUULETUSED ON ELANUD MAAKERAL JUBA EOTSEENIST SAADIK **JAAN KAPLINSKI 80**

22. jaanuaril 2021 algusega kell 11.00
Eesti Kirjandusmuuseumis ja Tartu Kirjanduse Majas

Kava / Teesid

TÜ KU kirjanduse ja teatriteaduse osakond
EKM Teaduskirjastus
Tartu 2021

Konverents

LUULETUSED ON ELANUD MAAKERAL JUBA EOTSEENIST SAADIK **JAAAN KAPLINSKI 80**

Konverentsi korraldajad

Arne Merilai, Krista Ojasaar, Berk Vaher, Marja Unt

Konverents toimub veebikeskkonnas **Teams**.

Konverentsiga **liitumise link**: [Join Microsoft Teams Meeting](#)

Konverentsi **veebileht** www.kirmus.ee

Koostanud Arne Merilai
Toimetanud Kanni Labi
Küljendanud, kujundanud, kaanepilt Krete Pajo

Konverentsi toimumist toetab Eesti Kultuurkapital,
TÜ eesti kirjanduse rahvusprofessor, Eesti Kirjanike Liit

EESTI KULTUURKAPITAL

ISBN: 978-9949-544-99-8 (pdf)

© Autorid 2021

© EKM Teaduskirjastus 2021

© TÜ KU kirjanduse ja teatriteaduse osakond 2021

Sisukord

KAVA	5
Eesti Kirjandusmuuseum (Teams)	5
Tartu Kirjanduse Maja	6
Thomas Salumets In Good Company: Jaan Kaplinski's Soulmate Tomas Tranströmer	7
Marek Tamm Hingelt ökoloog: Jaan Kaplinskiga antropotseenis	8
Ene-Reet Soovik Tuulest, ilmast ja luulest	9
Sirel Heinloo Kuidas Kaplinskist sai Rootsisis hinge ökoloog	10
Joosep Susi Nüüdisluule kaplinskilik algupära	11
Arne Merilai Valge joon Võrumaa kohale ehk lugu ja väli: Jaan Kaplinski luuletuste struktuurist	12
Marju Lauristin Noor Kaplinski. Mälestuskilde aastakümnete tagant	14
Tiina Ann Kirss Jaan Kaplinski Ameerikas	15
Leena Kurvet-Käosaar Mälutoed. Jaan Kaplinski „Isale“	17
Jingyi Gao ja Karl Pajusalu Kajasõnad eesti ja hiina keeles	18
Märt Väljataga Jaan Kaplinski ja keelekorraldus	20
Mart Velsker Lõunaeesti kirjanik Jaan Kaplinski	21
Sirje Kiin Seitse mälestusepisoodi Jaan Kaplinskist	22

KAVA

Eesti Kirjandusmuuseum (Teams)

Avamine **11.00**

Tervitused

Eesti Vabariigi Kultuuriministeerium. **Tõnis Lukas**

Eesti Kirjanike Liit. **Tiit Aleksejev**

Tartu Linn. **Gea Kangilaski ja Asko Tamme**

Eesti Kirjandusmuuseum. **Martin Eessalu**

Jaan Kaplinski loome virtuaalnäitus. **Marin Laak, Maarja Hollo, Marju Mikkel**

Konverentsikõned

I. **11.30–13.00**

Thomas Salumets. In Good Company: Jaan Kaplinski's Soulmate Tomas Tranströmer

Marek Tamm. Hingelt ökoloog: Jaan Kaplinskiga antropotseenis

Ene-Reet Soovik. Tuulest, ilmast ja luulest

II. **13.30–15.00**

Sirel Heinloo. Kuidas Kaplinskist sai Rootsis hinge ökoloog

Joosep Susi. Nüüdisluule kaplinskilik algupära

Arne Merilai. Valge joon Võrumaa kohale ehk lugu ja väli:

Jaan Kaplinski luuletuste struktuurist

III. **15.30–17.00**

Marju Lauristin. Noor Kaplinski. Mälestuskilde aastakümnete tagant

Tiina Kirss. Kaplinski mälukirjutusest

Leena Kurvet-Käosaar. Mälutoed. Jaan Kaplinski „Isale“

IV. **17.30–19.00**

Jingyi Gao ja Karl Pajusalu. Kajasõnadest eesti ja hiina keeles

Märt Väljataga. Jaan Kaplinski ja keelekorraldus

Mart Velsker. Lõunaeesti kirjanik Jaan Kaplinski

Tartu Kirjanduse Maja

Lumi lahusolek kokkusaamine **19.30**

Eesti Kirjanike Liidu Tartu osakonna tervitus. **Berk Vaher**

Isiklikku

Sirje Kiin. Seitse mälestusepisoodi Jaan Kaplinskist

Lemmit Kaplinski. Isale

Luulekava „Kaplinski tagasiminek“

Tartu Luuleteater ja üliõpilaste kirjandusring „Ellips“:

Aare Piltv, Arne Merilai, Helo Kaplinski, Kersti Unt, Kerstin Vestel, Lisanna Lajal, Marja Unt, Saara Lotta Linno, Siim Lill, Sirel Heinloo, Toomas Leppik

Video: **Janno Simm, Kris Moor**

Konverentsi muusikaline kujundus: **Märt-Matis Lill**

Täname:

Jaan Kaplinski, Tiia Toomet, Jüri Rui, Maris Kuperjanov, Marju Mikkel

Thomas Salumets

Vancouver

salumets@mail.ubc.ca

<https://cenus.ubc.ca/people/thomas-salumets/>

In Good Company: Jaan Kaplinski's Soulmate Tomas Tranströmer

Writers like Jaan Kaplinski and Tomas Tranströmer place a high value on an open-ended view of themselves and the world to which they belong. Both poets embrace the untamed and are drawn to those voices who gain strength the less they insist on being heard. Put differently, they are kindred souls who do not seek to assert themselves. With their egos in perpetual retreat, their responsiveness to the world unfurls and their success as poets grows. One might say, they occupy centre stage – but not as protagonists. Broadly speaking, this “post-human” position (Braidotti), to use a more contemporary idiom, is their signature strength. Of course, as both poets would agree, the truth of the matter is always somewhere else, or as Jaan Kaplinski so memorably put it: “Inimene on osalt ikka saladus, ka iseendale.”

Marek Tamm

Tallinna Ülikool

marek.tamm@tlu.ee

Hingelt ökoloog: Jaan Kaplinskiga antropotseenis

„Mis parata, olen hingelt ökoloog,“ tõdeb Jaan Kaplinski oma seni kõige viimases kirjatöös, „Looduses ja loodusega“ (2020). Tõepoolest, ökoloogiline mõtlemine moodustab Kaplinski loomeilma ühe põhitelje, mida ettekandes käsitlet peamiselt tema esseistika põhjal. Mu esmane huvi ei ole kirjandus- ega mõtteleoline, vaid praktiline; mind huvitab, mida on Jaan Kaplinskil öelda meile praegu, keset pandeemiat ja keskkonnakriisi – mida me saame õppida tema tekstidest eluks antropotseenis. Kaplinski ökoloogiline esseistika kaardub üle poole sajandi, esimesed olulisemad tekstid („Ökoloogia ja ökonomika“, „Mõtisklusi inimkultuurist ja ökosüsteemidest“) pärinevad 1970. aastate algusest, kõige viimased, juba omaeluloolise mündiga, lõppenud kümnendist (koondatud vastsesse kogumikku „Looduses ja loodusega“). Loen neid tekste oma ettekandes tänapäevaste ökoloogiliste teadmiste ja probleemiasetuste taustal, sooviga selitada Kaplinski ökofilosoofia põhialuseid ning tema soovitusi inimkonnale kuuenda väljasuremislaiane lävel.

Ene-Reet Soovik

Tartu Ülikool

ene-reet.soovik@ut.ee

Tuulest, ilmast ja luulest

Oma raamatus „Wind: How the Flow of Air Has Shaped Life, Myth and the Land“ alustab Ameerika looduskirjanik Jan DeBlieu oma mõtisklust tuule olemuse, esinemisviiside ja kultuuriliste tähenduste üle, lähtudes vanatestamentlikust loomisloost, milles tühjal ja paljal maal hõljus vete kohal tuuleõhuna Jumala vaim – liikumine, mis lisaks dünaamilisuse ilmumisele tekitab põhimõttelise võimaluse ka helide, isegi lõhnade tekkeks. DeBlieu osutab, et heebreakeelset sõna *ruwach* võib tõlkida nii vaimu, hingeõhu kui ka tuulena ja et Vanas Testamendis kasutatakse seda sõna neis tähendustes vastavalt 238, 27 ja 106 korral, ning leiab, et tuulest võikski mõelda kui Jumalast ning Jumalast nagu tuulest.

Sama motiiviga algab ka Jaan Kaplinski venekeelne essee „Дух, дуновение, духовность ... поэзия“, milles Kaplinski lisaks meenutab ka Johannese evangeeliumi kirjakohta „Tuul puhub, kus ta tahab, ja sa kuuled ta häält, aga sa ei tea, kust ta tuleb ja kuhu ta läheb“, mida venekeelsetes tõlgetes on tõlgendatud nii vaimu kui tuulena, ning võimalust kreeka keelse *pneuma* kaudu tõepoolest Jumalat ennastki tuuleks kuulutada. Luuleplaadi „Kolmes keeles“ ilmumise puhul antud intervjuus arutleb Kaplinski (22.02.2015): „Loov vaim, loov hing, loov hingus – see peaks olema midagi tuulele lähedast. Ma jäin mõtlema, et ka luules peaks see tuule hingus, loov hingus olemas olema, on ta siis jumalik või mitte. Tuul ju tekitab ka rütmi ja on ise puhanguiline, lõõtsub ja paneb kõik lainetama, õõtsuma teatud rütmis, ja luule on ju ka rütmiline nähtus, nagu muusikagi.“

Nendest mõttekäikudest tõukudes kõneleb ettekanne Kaplinski luule tuulisusest, sealsete tuulte tulemistest ning tegemistest.

Sirel Heinloo

Tartu Ülikool

sirelheinloo@hotmail.com

Kuidas Kaplinskist sai Rootsis hinge ökoloog

Jaan Kaplinski luulelooming on mahukas ja mitmekülgne. Kuidas võtta tema luule omapära mõne sõnaga kokku või anda edasi luuletaja-Kaplinski olemust? Kui võrd lühidalt üldse saab või tasub seda teha? Üldiseloomustuse tekitamiseks võib vaadelda luules esile kerkivaid jõujooni, säravamaid tippe või mingisugust läbilõiget ja keskmist. Sellest, mida me näha tahame, sõltub, kuhu asetub fookus. Kuidas seda seni on tehtud? Võtan oma ettekandes vaatluse alla, kuidas kerkivad esile just teatud luuletused, mis hakkavad tähistama ja koondama endas Kaplinskist luules, lihtsamalt öeldes kaplinskilikkust. Fookuse kitsendamiseks keskendun tõlkeluulele – sellele, missugune Kaplinski on esindatud Rootsis.

Minu hüpotees on, et Kaplinski loomingu puhul kehtivad ka Rootsi retseptsioonis korraga kõik vaatlemise viisid – fookus võib nihkuda nii tippudele kui ka läbilõike-luuletustele –, kuid tõlkes, eriti tõlkevalikkogudes, kus esimene valik juba olemasolevatest originaalkogudest on tehtud, toimub nii tippude kui mediaan- või läbilõikeluuletuste eristumine veidi teise dünaamikaga. Luulekogude kompositsioon ja maht on niivõrd erinevad ning kõrvuti satub palju tugeva emotsionaalse pingega tippe. Sellele dünaamikale lisab oma panuse veel mõne konkreetse retseptsioonitüübi omapära, näiteks arvustustekstide toimimisloogika, kus artiklile on vaja pealkirja. Tõlkekogude koostamisviis ja vastuvõtuprotsessi eripärad panevad küsima, missugune tekst või missugune poeetika neist esileküündivaist lõpuks kõige enam vastuvõtja mällu (või kultuurimällu) sööbib.

„Hinge ökoloog“ on Rootsis veidi sarnane arvustusest arvustusse rändava loomuga määratlus nagu „šamaan“ või „ekstaasiluuletaja“ eestlaste Kaplinski-vastuvõtus. Teadaolevalt olen vähemalt kolmas, kes pärast „hinge ökoloogi“ ellukutsujat uhkelt kordab loodud kujundit. Arvuliselt ei olegi seda nii palju, aga olulisemaks tõuseb siin kontekst, kus seda tehtud on. Oma ettekandes ajan jälgi, mida peidab endas see sõnapaar, kuidas see seostub Kaplinski kolme luulekoga rootsi keeles: „Våra skuggor är mycket långa“ („Meie varjud on väga pikad“) 1982, „Barn av vind och vatten“ („Tuule ja vee lapsed“) 1987 koos Kaljo Põlluga ning „Samma hav i oss alla“ („Seesama meri meis kõigis“) 1988.

Joosep Susi

Tartu Ülikool

joosep.susi@gmail.com

Nüüdisluule kaplinskilik algupära

Ettekanne tõukub eeltundmusest, et märkimisväärne osa viimastel kümnenditel eesti luuleväljal toimunud olulisematest teisenemistest ja esilekerkinud suundumustest/trendidest viivad ühte- või teisipidi tagasi ikkagi Jaan Kaplinski – iseäranis tema 1970. ja 1980. aastate – luule juurde. Näiteks võib 1980. ja 1990. aastate vahetuse mitmete juhtautorite (olgu nendeks kas või Krull ja Kivisildnik), aga samuti nullindate (olgu nendeks kas või fs ja Rooste) ja teistkümnendate kesksete luuletajate (olgu nendeks kas või Grigorjeva ja Vilu) esteetika puhul näha selgelt nn kaplinskilikku algupära.

Järelsõnas mahukale luulevalimikule „Kirjutatud“ määratleb Hasso Krull Kaplinski luule neli eri ajaloolise taustaga põhitüüpi, mis moodustavad oma-omoodi žanrisüsteemi: a) vahest kõige traditsioonilisem regulaarse värsimõõduga laululine ja stroofiline luule, b) rohke parallelismiga pikkade ridadega ginsbergilik hoogne prohvetlik vabavärss, c) modernistliku algupäraga minimalistlik luule, d) „puhtalt kõnerütmiline tekst“. Võtan need neli kategooriat ettekandes lähema vaatluse alla, nüansseerin põhitüüpide avaldumisviise ning paigutan kohakuti nüüdisluuleväljaga.

Mõned kokkupuutepunktidest joonistuvad välja justkui väga jõuliselt (kas või lihtsuse lakkamatu taasavastamine (nn uuslihtsus või -siirus), enterluule, suhe keskkonda jne), teised aga pisut varjatumalt (aegruumiline struktuur, metafoorsusest kaugenemine, subjektsuse konstrueerimine jne). Ettekande eesmärk on niisiis Krulli nelikjaotusele tuginedes panna n-ö proovile eelpool kirjeldatud eeltundmus: võrdlen Kaplinski luule tunnusjooni ja nende muutumist viimaste kümnendite eesti luulepildiga.

Arne Merilai

Tartu Ülikool

arne.merilai@ut.ee

Valge joon Võrumaa kohale

ehk

lugu ja väli:

Jaan Kaplinski luuletuste struktuurist

1. Jaan Kaplinski luuletuskogu pealkiri „Valge joon Võrumaa kohale“ (1972) esindab kujundlikult luule strukturalistlikku olemust.
2. Tekstis veab reaktiivlennuk pilvejuti üle Lõuna-Eesti taeva. Abstraktsioonina saame ringi, millele on tõmmatud kriips peale – ø. Ahvatlus on arutleda tühja hulga sümboli filosoofilise ja rahvuspoliitilise tähenduse üle.
3. Autorist eemalduva sümboliseerimise asemel keskendub ettekanne aga struktureerimisele.
4. Teemaks on poetilise funktsiooni toime seotud kõnega tekstis. Vaadeldakse keele kui paradigmalise välja, kõne kui süntaktilise järgnevuse ja idee kui läbiva joone koostoimet luuletuses.
5. Mudelina analüüsitakse jutustavaid luuletusi „Üks kuningas oli kord maata“ ja „Luuletused on elanud maakeral juba eotseenist saadik“, kõrvutades tulemusi nii lühemate lüüriiliste tekstide kui ka pikema poemiga „Hinge tagasitulek“.
6. Näitlikustamiseks kasutatakse järgnevat skeemi.

Marju Lauristin

Tartu Ülikool

marju.lauristin@ut.ee

Noor Kaplinski. Mälestuskilde aastakümnete tagant

Meenutan meie kokkupuuteid JanKa'ga möödunud sajandi viiekümnedate lõpust kaheksakümnedate alguseni: ühiseid ülikooliaegu, sotslaborit ja neljakümne kirja epopöad. Püüan iseloomustada tolle aja Tartu õhustikku ning JanKa isiksuse ja luule mõju selles kontekstis.

Tiina Ann Kirss

Tartu Ülikool

tiina.kirss@ut.ee

Jaan Kaplinski Ameerikas

Kui tegime sügisel 2000 Toronto Eesti-ainelise õppetooli juures plaane Jaan Kaplinski 60 aasta juubelit tähistavaks konverentsiks veebruaril alguses 2001, saime teada, et ta on otsustanud oma sünnipäeva ajal Kreekas olla. Selleks ajaks oli ilmunud tema raamat „Kevad kahel rannikul“ alapealkirjaga „Tundeline teekond Ameerikasse“. Lugesin seda 2000. aasta sügisel Torontos, Kanada sisemaal, mitte päris poolel teel kahe ranniku vahel.

Käesolev ettekanne lähtub raamatu hiljutisest taaslugemisest ning selle alapealkirjast „Tundeline teekond“, mis on seotud nii geograafia kui **ajarännakuga**, millest Kaplinski räägib, kui ta on alles Ameerika poole teel, täpsemalt Kopenhaageni Kastrupi lennujaamas lennukit ootamas. Sellele ajarännaku etapile tahangi keskenduda.

„Mulle meeldivad ka Briti Columbia ja Washingtoni metsad elupuude, tsuugade ja tuglastega (Pseudotsuga, Douglassia), need puud tunduvad oma pehmete okastega nii pehmed ja sõbralikud. Tahaksin kord elus käia kaugemal põhjas, Alaska Edelarannikul või Kuninganna Charlotte'i saartel, mida õigupoolest peaks kutsuma nii, nagu sealsed põliselanikud – Haida Gwai. Seal leidub veel tükati tõelist põhjamaist vihmametsa, kus puudelt ripuvad pikad samblikuhabemed ja maad katab paks märg sammal. Ma tahaksin seesugust põlismetsa enne kui puudest saab puit ja paber. See mõjuks ehk mulle maagiliselt, muudaks midagi minu aja- ja elutunnetuses. Usun, et märjas samblas ei liigu aeg nii, nagu mujal, linnas või maal: kadunud aeg jääb kuidagiviisi pidama samblasse ja samblikuhabemetesse puutüvedel“ (10–11).

Kadunud aega seostab Kaplinski kohe Prousti „kaotatud aja“ mõistega. Mis on nende vahe? Kadunud aeg püsib maagilisuse, öko-lootuse, senikogetu tasandil. Kaotatud aeg on vajunud alateadvusesse, seda peab lademelistest sügavustest kätte saama, osalt tahtlikult-teadlikult, osalt kingitusena, nagu Prousti kuulus Madeleine'i koogikese kastmine pärnaõieteesse. Aja käsitlemise võimalusi on

raamatus rohkemgi: on unustus (seotud Ameerika ja sinna sisserännanute) ja hävitatud aeg.

Ettekandes käsitlen juutluse teemat, Jaani sõnutsi tema „enneminevikku, nn „pärismaalase ihalust““ ehk ürgajaigatsust, mida kõrvutatakse Julia Kristeva sõnastusega inimese dünaamilisest suhtest võõras temas endas. Jõutakse kirjanikuga ka idarannikule, Waterfordi (kas see on NY või CT osariigis?). Tajume, et kuigi sammaldunud vihmametsa aeg jääb avastamata ning Kuninganna Charlotte'i saared jäävad järgmiseks korraks, jääb püsima metsade aeg. Waterfordi pargist võtab Kaplinski kaasa pisikesed puud, mis Eestis kasvama ja elama hakkavad.

Leena Kurvet-Käosaar

Tartu Ülikool

leena.kurvet-kaosaar@ut.ee

Mälutoed. Jaan Kaplinski „Isale“

Jaan Kaplinski „Isale“ (2003) vahendab peaaegu terve autori elu kestnud informatsiooni kogumise protsessi isa ja tema suguvõsa kohta, mis toetub vähestele isast järelejäädud asjadele, mõnele raamatule, üksikutele fotodele, käekirjanäidisele, perepärimusele, ajalookäsitlustele, kohtumistele isa tundnud inimestega ja tema suguvõsa liikmetega. Need, isa eksistentsist ja elukäigust suuremal või vähemal määral dokumentaalset tõendusmaterjali pakkuvad esemed, kujutised ja lood toimivad teoses mälu toe või -raamina, mis Kaplinski jaoks kätkevad endas isa tundmaõppimise võimalikkust. Kuigi teos vahendab laiema kultuuri- ja ajaloopildi mõttes lugejale terve ajastu, ei ole selle põhifookuseks niivõrd rahvuse või rahvuste saatus, aeg ega ka autori enese elukäik, vaid selle võimalikkuse realiseerimise protsess. Seda kirja pannes – ka sõna otseses mõttes – loob autor isast endale kujutletava vestluspartneri ning enese- ja isaotsingute trajektooride vahenduse adressaadi. Oma ettekandes keskendun kujutlusvõime ja faktuaalsuse, mina ja teise, kohalolu ja puudumise dünaamikale, millel neis protsessides on keskne roll.

Jingyi Gao ja Karl Pajusalu

Beijing International Studies University

Tartu Ülikool

gao.jingyi@ymail.com

karl.pajusalu@ut.ee

Kajasõnad eesti ja hiina keeles

Jaan Kaplinski on eesti keele eripärast kirjutades toonud esile ka kajasõnad. Ta on kajasõnu määratlenud kui idefooniliste ehk helisid jälgendavate sõnapaaride „teist sõna, mis osaliselt kordab esimest, ei esine aga kunagi iseseisva sõnana nagu näiteks teine sõna eesti sõnapaaris *tühi-tähi*...” (Kaplinski 2010: 133–134). Lisaks häälikulisele eripärale on Kaplinski (2020) vaadelnud kajasõnade derivatiivset ja grammatilist eripära, osutades sageli kajasõnades ilmnevat deminutiivsusega seotud *i*-vokaali, vrd *sodi-podi*, ja mitmusevormi kasutamist ainsuse asemel (lk 145). Kaplinski on kajasõnaks arvanud ka osaliselt reduplikatiivse ehk korduse teel moodustatud paarissõna esimese komponendi, kui see ei ole täistähenduslik: *kimpsud-kompsud* (samas).

Kajasõnade (ingl. *echo words*) moodustus on mitmetes maailma keeltes tuntud nähtus, mida on eriti iseloomulikuna kirjeldatud mõne Aasia keele puhul, nagu seda on tamili keel. Eesti keeles kõlapõhiseid tervikuid loovaid sõnapaare käsitledes on Kaplinski esitanud samuti võrdlusi idamaiste keeltega, nagu mongoli ja draviidi keeled, teisalt aga ka baski keelega. Kaplinski (2010) määratleb samas laiema Põhja-Euroopa areaali, mis ulatub Briti saartest Volga ülemjooksuni, ning peab selle tekke võimalikuks seletuseks kunagiste substraatkeelte mõju (lk 135–136).

Idefooniliste paarissõnade sagedast moodustust kohtame Euraasia keeltes kaugel idaski kuni Jaapani ja Kagu-Aasiani, kusjuures saame eristada mitmeid sarnase struktuuriga paarissõnade areaale (Ido 2011). Seejuures on eriti silmatorkav, et eesti keelega mitmeti sarnane reduplikatiivsete paarissõnade moodustus on tuntud hiina mandariini keeles, kus leidub isegi kattuva tähendusega täieliku või osalise reduplikatsiooniga paarissõnu, nagu *pālā-pālā* ‘pala-pala, tulipalav’, *pīla-pālā* ‘pilla-palla, segamini’ (Gao jt 2019). Selliseid

sõnu ilmneb ka hiina ilukirjanduse tõlkimisel eesti keelde, nt *qǐli-kěluó* 'kili-nal-kolinal' (Gao, Sutrop 2021: 9). Eesti keele moodi on sageli ka nende sõnade vokalizm: paarissõna esimeses sõnas on esisilbi vokaal reeglina kõrgem kui teises sõnas (nt *pīla-pālā*); kui mõlemas sõnas on vokaal kõrge, siis esimeses sõnas on see ümardamata ehk illabiaalne nagu *i* ja teises sõnas ümardatud ehk labiaalne nagu *u*, vrd eesti *illikuku* ja mandariini *jíle-gūlū* (Gao jt 2019).

Oma ettekandes võrdleme lisaks häälikulisele ülesehitusele ka eesti ja hiina keele kajasõnade grammatilisi ja tähenduslikke eripärasid.

Kirjandus

Gao, Jingyi, Karl Pajusalu, Eva Saar 2019. *Shared quadrisyllabic reduplicative onomatopoeitic words in Mandarin and Estonian*. – Ettekanne siiditee Eesti-Hiina keeleteadlaste seminaril. Tallinn-Tartu.

Gao, Jingyi (tlk.), Urmas Sutrop (toim.) 2021. *Neiu lootoslille poti all: Hiina muinasjutt* (Sūn Jiā-xùn 1929). Tartu: Lõunaküla.

Ido, Shinji 2011. Vowel alternation in disyllabic reduplicatives: an areal dimension. – Papers from the 12th International Conference on Minority Languages. ESUKA-JEFUL 2-1, 185–193.

Kaplinski, Jaan 2010. Ideofoonidest meil ja mujal. – *Keel ja Kirjandus*, nr 2, 133–136.

Kaplinski, Jaan 2020. *Eesti, estoranto ja teised keeled*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Märt Väljataga

Vikerkaar

mart@vikerkaar.ee

Jaan Kaplinski ja keelekorraldus

Jaan Kaplinski on oma dissidentlikke vaateid keelekorraldusele avaldanud juba 1960. aastatest, kuid alles äsja ilmusid need ühiste kaante vahel raamatuna „Eesti, estoranto ja teised keeled“. Tema seisukohad on püsinud samasugused: lühike mitmus ja superlatiiv on halb, ühendverbid on paremad kui tuletised, terminoloogilise juuksekarva lõhkiajamine on kurjast, nagu ka uudissõnalooming enamasti. Nende seisukohtade põhjendus tuleb konservatismist klassikalises, Edmund Burke'i tähenduses, mida on Eestis esindanud Kaarel Leetberg. See konservatismi suund rõhutab, et inimene ei ole kunagi nii tark, nagu ta ennast peab. Kui ta tahab omast tarkusest hakata ümber tegema suuri, teda ennast kujundavaid süsteeme, siis on oodata rumalusi. Selline konservatism on ühtlasi liberaalne, vastandudes meelevaldsele autoritaarsusele (VÕK-ile, ÕS-ile). Kaplinski keelevaadete „süvastruktuur“ on psühholoogiline ja seisneb spontaansuse, „sundimatu õilmitsemise“ väärtustamises ning umbususe reflekteerimises, oma keelekasutuse kõrvaltvaagimises vastu. Moodsas, diferentseerunud valdkondadega maailmas, mis sünnitab palju allkeeli, on aga „sundimatu õilmitsemise“ õpetus raskesti järgitav. Paljud keelehalbustest, mida Kaplinski kritiseerib, sünnivad pigem keelekorralduse kiuste kui tõttu. Sellegipoolest on Kaplinski eeskujud ja arutlused õpetanud meid vastu seisma keeletoimetajate meelevallale ning terminoloogide pedantsusele.

Mart Velsker

Tartu Ülikool

mart.velsker@ut.ee

Lõunaeeesti kirjanik Jaan Kaplinski

Jaan Kaplinski loomingus eristub väike, aga tähendusrikas rühm tekste, mis on kirjutatud lõunaeeesti keeles – peamiselt võru keeles, kuid mõnel juhul võiks rääkida ka tartu keelest või ka määramatust lõunaeeestilisest keelekujust. Lõunaeeestikeelsed on Kaplinski luulekogu „Taivahe heidet tsirk“ (2012), essee „Mõtsa ja tagasi“ (2014), väike mälestuste raamat „Latsepõlve suve“ (2019), lõunaeeestikeelset dialoogi sisaldab ulmenovell „Loojak Hiiumaa rannal“ (2004; raamatuversioon kogumikus „Jutte“ (2014)). On veel mõni pisem tekst, aga nimetatud neli teost moodustavad Kaplinski lõunaeeestikeelse loomingu tuumiku, mis muidugi ei ole rangelt muust loomingust lahutatud. „Mõtsa ja tagasi“ ja „Latsepõlve suve“ on ilmunud ka eesti keeles (raamatus „Looduses ja loodusega“ (2020)).

Miks Kaplinski lõunaeeesti keeles kirjutab ja mismoodi keel suunab teksti tähendusi? Kõige lihtsam on oletada, et koht tingib keele ja keel kehtestab kohalikkuse. Osalt see nii ongi, kuid see ei ole ammendav seletus. Tartu linnale tahab ta öelda mõne hea sõna „su oma keeli“ (luuletuses „Tarto liin maki ole“), Võrumaal veedetud ajast räägib ta võru keeles („Latsepõlve suve“). Aga miks ikkagi kasutab ta ulmejutus lõunaeeestipärast keelt? Miks on viimase aastakümne uued luulekogud tal võru- ja venekeelsed? Üks võimalus kõigi nende variantide seletamiseks tundub olevat sisse juhutatud raamatus „Mõtsa ja tagasi“, kus Kaplinski kirjutab metsa keelest, mida ta arvab mõistvat, mis on vabastatud end pealesuruvast kultuurist ja mis mingis mõttes on nagu võru keel: „Võro kiil omgi nigu mõts, ei sünnü ussaiida, kultuuri. Mõtsakiil“ (lk 13). See on nii, aga siin on ikka midagi veel varjus. Kaplinski väärtustab metsa ja võru keelt, aga „Mõtsa ja tagasi“ räägib pigem metsa ja inimkultuuri piirist, sellest piirist, kus inimene looduse toimimisse sekkub, kus kultuur ja mittekultuur kokku saavad. Võimalik siis, et sellises „piiridele püüdmisseski“ on üks seletustest.

Sirje Kiin

Madison, Lõuna-Dakota

sirjekiin@hotmail.com

Seitse mälestusepisoodi Jaan Kaplinskist

1. Esikkogu „Jäljed allikal“ (1965) ja selle üle peetud kirjanduslik kohtukene seoses luuletusega „Murka“
2. 40 kiri ja järelmid
3. Luulekogu „Raske on kergeks saada“ (1982) kui murdepunkt, arvustus
4. Keelatud autori siseretsensioon teise keelatud autori lasteraamatule „Jalgrataste talveuni“ (1984)
5. Usutlus Jaaniga Uku Masingu teemal (1985)
6. Valeprohvet Helsingin Sanomates (1992) ja mis sellest edasi sai
7. Thomas Salumetsa “Sundimatu kasvamine” (2014) kui kooda, arvustus